

SÓTÉR ISTVÁN: GYŰRŰK

Bp. 1980. Szépirodalmi K. 698 l.

„A műveltséget sokan úgy képzelik el, mint az iparművészeti boltokban megvásárolható vonzó tárgyak választékát . . . De a műveltség akkor termékeny és hasznos, ha az életben a munkában lehet élni vele, s venni hasznát . . . Rónay . . . Larbaudnál és Eluardnál ugyanezt a tulajdonságukat becsüli: udvariasságukat, mely nem modorbeli, hanem szellemi tulajdonság, emberi hangoltságukból fakadó magatartás.”

„Az irodalomtudomány ügye . . . a helyes vagy a téves olvasástól függ.”

Különböző íráskorból valók ezek az idézetek – egyikük a kötet elején áll, másikuk a vége felé, az utóbbi személyes hangú bevezetőben fogalmazódott meg, míg az előbbi kortárs szerző munkájának jellemzésében. Mégis alighanem közös bennük, hogy kihallhatjuk belőlük azoknak az alapelveknek a megfogalmazását, amelyekhez a kötet szerzője is igazodik. Őt is elismerést követelő műveltségi szint és fölüeny anyagismeret jellemzi, human értékek tisztelete, udvarias elegancia a megszólalásban, és annak az olvasói magatartásnak föltétel nélküli igenlése, amelyik elsősorban látásmód-alakító szellemi gazdagodást és másokkal való intellektuális kapcsolatteremtést vár az irodalomtól.

A *Gyűrűk* huszadik századdal foglalkozó írássok gyűjteményét tartalmazza. (A Tolsztojról szólók – a múlt századi klasszikusok színpadra viteléről írtakkal együtt – kissé idegen testet is alkotnak együttesükben.) Nem elsősorban irodalomtörténeti fejtegetések sorakoznak benne egymás mellé; nagyobb azoknak az írássoknak a száma, melyek költők – néha más művészek vagy irodalmárok – arcéleit villantják eléln, vagy esetleg egyes könyvek bemutatására vállalkoznak. Szerepet kapnak azonban a kötetben olyan munkák is, amelyek jellegzetesen tudományos kérdéseket taglalnak, köztük elméletieket is. A magyar és a világirodalom területeit egyaránt végigpásztazza a szerző tekintete, s ha – érthető módon –

gyakrabban időz el a hazai termés alkotásainál, olyankor is törekszik arra, hogy ezeket nagyobb távlatokban, szélesebb mezőny részeként világtássa meg. Vizsgálódásai köre a Nyugat első nemzedékének íróitól – Adytól, Móricztól, Kosztolányitól, Babitstól – napjaink egyes regényíróinak és kritikusainak munkáig terjed, egy háromnegyed százados fejlődési szakaszban segítve a tájékozódást. Részletezőbb figyelmet inkább a két háború közt pályát kezdő nemzedékek munkásságának szentel, ezen belül is az úgynevezett harmadik – a „testvértelen” – nemzedék egészének helyzetét és egyes képviselőinek arculatát ismereti a legteljesebb közvetlenséggel.

Megannyi találó, lényegre érintő megállapítással segítve eligazodásunkat a század irodalmának szövedékében. Rámutatva többek között Kassák lírikus arculatának kettősére – „formabontás” és szabatoság egymást áthatására – de például Illyés merőben másszerű költészetének különös idilljét – az *Ifjútságot* – is méltó helyére téve. Krúdy időélményének a Proustétól eltérő sajátosságaira figyelmeztetve és Ady – Freud párhuzamok lehetőségét érzékeltetve; figyelmeztetve annak szükségességére, hogy az irodalmi élet és az ennek talaján születő művek nem moshatók egybe – ezáltal az „urbánus-népi” elhatárolások túlbecsülésétől is óva. Meggyőzően emelve ki az *Iszony*, a *Gyász*, és részben az *Irgalom* értékének maradandóságát – részben az *Égető Eszter* viszonylatában. A magyar ironia sajátos árnyalatait tudatosítva, máskor Babits humorának több évtizedes rejtőzködésére ébresztve rá az olvasót.

Külön figyelmet érdemelhet a kötetben Thomas Mann *Doctor Faustus*ának sokrétű elemzése

A gyűjtemény jó néhány darabjában jellegzetesen író-irodalmár kezének vonásaira ismerhetünk. „Verseinek leginkább talán a zenéje ragad meg – ez a túlságosan is dallamos, griegi édességekkel töltekező muzsika. De még a zenéhez is

gazdagítón tud hozzájárulni képeinek, óvatos hasonlatainak csipkézete; alapjában puritán, kálinista világa így tulajdonképp díszek és légyságok tartományává válik. Elégikus alaphangja úgy vonul végig versein, mint egy angolkürtszólam, minden egyéb motívuma ennek változataként jelentkezik. Magánya rendkívüli érzékenységet és finomságot növelt föl benne, puritánsága és szigorra azonban megóvta a modoros érzékenykedéstől és finomkodástól” – írja például Áprily Lajosról; a jellegzetességeket kiemelő fogalmi közléseket képek, dallamok tónusainak segítségével lopva be legszemélyesebb élményeink közé. „... a novemberi panorámában oly kétségbeesetten motoz, mint kifosztott lakásában a tolvaj nyomait kereső lakó” – mutatja be a negyvenes években Zelk Zoltán lírájának arculatát, szinte előlegezve a sok évvel későbbi költő főművének, a *Sírálynak* egyik vezérszólamát. Iszak Babel „novellakölteményei”-nek komorabb színeiből éppúgy érzékeltetni tud valamit soraival, ahogyan – Szabó Lőrinc emlékéit idézve – a budai hegyvidék éjszakáinak szelidebb varázsából, megint máskor Kárász Nelli alakjának időtlenné nemesedéséből vagy azoknak a fenyveseknek a szigorából, melyek az erdélyi Tompa László verseiben nyerne megörökítést.

Ellenvetést csak ritkán hívnak ki ezek az írások. Talán a móríci modernség problematikájának tárgyalása említhető köztük (a *Fáklya* és *A kastély* kisebb analógiáira például kockázatos építkezni), a „valóságkeresés” különböző útjairól szóló fejtegetések teszik rá talán túlzottan a hangsúlyt arra a közös mozzanatra, amelyik magában a keresésben érhető tetten. (Pl. *Játék és valóság*; már-már egy Arany Jánostól a szürrealista kísérletezésekig terjedő mezőny különbözősei mosódnak így egymásba; ehhez hasonlóan keres valamilyen végső közös mozzanatot a negyvenes évek szovjet és francia irodalmában a „*Testvértelek nemzedék*” is). Illyés utolsó korszakának jellemzésére érezhetjük esetleg vitathatónak az „összszemzeti” jelzőt, (éppen újszerűségének karakterisztikumait nem ismerve föl benne), mint ahogy annak az értékítéletnek a helyessége sem mutatkozik mindenki számára egyértelműnek, amelyik *A huszonhatodik évet* kategorikusan a *Tücsökzene* fölé helyezi (nem annyira közös sajtóságaikat emelve ki). Mintha „a megvalósuló szocializmus korá”-ról, illetve a szocialista kul-

túra jellegéről szóló sorok is hajlanának arra, hogy a valóságosaknál problémátlanabbnak mutassák a fejlődés útjait, illetve eszmény és megvalósulás egymáshoz való viszonyát. Másrészt nemzedékének egyébként föltétlenül megbecsülést érdemlő pályáit is talán militánsabb eszményekhez igazítják az itteni írások a valóságosaknál. És odaírhat a könyv lapjainak szélére egy-egy további kérdőjelet is olvasójuk – az írások öszsterjedelméhez és változatosságukhoz viszonyítva azonban inkább csak elvétve.

Meggondoltságnak, kiegyensúlyozottságnak és könnyedségnek ez a már-már bravúros egyisége inkább azzal hagyhat hiányérzetet olvasóinak egy részében, hogy csak elvétve szolgál a sarkalatosan újat mondás izgalmával. Nem kavar föl vagy zár le vitákat, nem löki új vágányokra a kutatásokat – sem történeti, sem elméleti vonatkozásban. A tanulmányok és esszék sorába ezért is illeszkednek be talán túlzott simulékonyssággal a műfajuk szerint is nyugalmas, lekerekített kötetbevezetők, megemlékezések vagy elnöki megnyitó beszédek. „*csak szenvedéllyel és rokonérzéssel lehet az idegen valóság rejtőző lelkébe behatolni*. Hajlékonyság és szenvedély: ... ezek a fiatal Halász legfontosabb erői” – olvassuk a kötet egyik értékes, egyszersmind szinte vallomásos darabjában. Hajlékonyságnak és rokonérzésnek – akárcsak a tudósi fölkészültségnek – bizonyos, hogy nincs híjával ennek a kötetnek a szerzője sem. Szünetéje azonban csak ritkán jelentkezik.

Pedig ez sem lenne alkatától teljesen idegen; valószínűbb, hogy inkább csak visszaszorítják egyéniségének más tényezői. Maga az idézett Halász Gábor-esszé is erre vall, még inkább ezt teszi a kötet egyik legizgalmasabb elemzése, mely Camus regényével, *A bukással* foglalkozik. A kor abszurd emberének helyét kutatja – nemcsak Kafka és Dosztojevskij regényhőseinek, hanem egyszersmind Prométeuszak és Faustnak a viszonylatában. Elvontan intellektuális és személyesen emberi küzdelmeknek egyaránt részesévé avatva olvasóját, egyúttal annak igényét is fölkeltve benne, hogy többször találkozhasson szerzőjüknek ehhez hasonló írásműveivel.

Tamás Attila